

SEYYİD NİGÂRÎ'NİN DİVAN TERTİBİ SİSTEMİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Dr. Pervane BAYRAM
pervane32@yahoo.com

Özet

XIX. asır Azerbaycan ve Anadolu sahası Türk edebiyatının ortak şairlerinden olan Seyyid Nigârî, hem klasik tarzda aruzla, hem de halk şiiri tarzında hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Mutasavvif şairin Türkçe ve Farsça olmak üzere iki divanı vardır. Seyyid Nigârî, tasavvuf edebiyatının son temsilcilerindendir ve o divan tertibindeki orijinal buluşları ve nazım şekillerine getirdiği önemli yeniliklerle dikkat çekmektedir.

Şair alfabetik sistemle tertip ettiği Türkçe divanına elif harfinden önce sâkiye hitap eden iki rubai ile başlamış, daha sonra her harf bitiminde araya iki rubai yerleştirerek bunu gazeller bölümünün sonuna kadar devam ettirmiştir. Nigârî'ye kadar edebiyatımızda sâkînâme özellikli bu tür rubailer ve bu tarz bir divan tertip sistemi çok az kullanılmıştır.

Seyyid Nigârî, divanında hece vezniyle yazdığı şiirlerini de iki şekilde tasnif etmiştir. Bunlardan birincisi rediflerini alfabetik sırayla yazdığı şiirleri, diğeri ise her hangi bir alfabetik sıraya tabi tutmadığı hece vezinli şiirleridir. Şairin hece vezinli şiirleri de alfabetik sıraya göre tertip etmesi halk şiiri için de önemli bir yenilik sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Karabağlı Nigârî, Türkçe divan, sâkînâme, rubai, terci-i bend, alfabetik sistem

SAYYID NİGARİ'S NOVELTIES IN THE DIVAN COMPOSITION SYSTEM

Abstract

Sayyid Nigari , one of the famous Azerbaijani poets of the XIX century , wrote his poems both in classical poetic meter Aruz and syllabic meter (meter based on the number of syllables). Sufistic poet has two divans (selected poems) in Turkish and Persian languages. Sayyid Nigari is known as the last representative of mystic writers, as well as for the novelty in verse and divan composition system in literature.

In his alphabetically composed divan the poet begins with two "rubais" which referring to saki before alif (the first letter of the Arabic alphabet) ,and then he puts two "rubais" at the end of the each last letter and continues it till the end of the ghazals (a kind of eastern poem) section. These kinds of poems like "sâkînâme" and divan composition system have been used seldom till Nigârî in the literature.

Sayyid Nigârî classified his poems which he wrote in syllabic meter in two ways. In the first place were his poems with alphabetical radifs. In the second place were his poems in syllabic meter without alphabetical row. One of the novelties in divan poems was that the poet wrote his poems with syllabic meter alphabetically.

Key Words: Karabaghian Nigari, Turkish divan, sakine, rubai, terci-bend, alphabetical system,

XIX. asır Azerbaycan ve Anadolu sahası Türk edebiyatı tarihinde kendine has bir yeri olan Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin sanatkarlığı, yaşadığı çağın sosyal, siyasî, tarihî ve ideolojik görüşleri ile paralellik arz etmektedir. Şairin temsilcisi olduğu Nakşibendî tarikatı, Orta Asya, Anadolu, Azerbaycan ve daha pek çok ülkede yayılarak bu toplumların edebiyatına ve tasavvuf tarihine önemli katkılar sağlamıştır. (Algar, 1991:459)

Nakşibendî tarikatının kurucusu Şeyh Bahaeddin Nakşibend'dir. Bu tarikatın XIX. asır Azerbaycan tasavvuf tarihindeki en önemli temsilcisi ise Kürdemirli İsmail Siraceddin Şirvanî'dir. (Mehemmedcelil-Xelili, 2003: 45) 1805 yılında Karabağ'a bağlı Cicimli köyünde doğan Seyyid Nigârî de Siraceddin Şirvanî'nin müritlerindedir.

Seyyid Nigârî, bu asırda Çar Rusyası'na ve onun Kafkaslardaki sömürgecilik politikasına karşı çıktığı ve etrafına topladığı mücahitleri ile beraber Ruslara karşı savaştığı için Azerbaycan'dan Anadolu'ya göçmek zorunda kalmıştır. O, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayarak tasavvuf terbiyesini tamamlamış, Kırım Harbi'nde Ruslara karşı müritleriyle beraber Osmanlı ordusunda kahramanca savaşmıştır. Şair, daha sonra Amasya'ya yerleşerek tekkesini kurmuş ve Nakşî şeyhi olarak faaliyete başlamıştır.

Hayatının ilerleyen yıllarında şöhreti etrafa yayılan ve çok sayıda müridi bulunan şeyhi çekemeyenler, üst mercilere onun hakkında iftira mahiyetli şikâyetler yazınca, devlet ileri gelenleri Seyyid Nigârî'nin Amasya'dan başka bir yere göçmesini istemiştir. Şair, Harput'a göçmüş ve kısa bir süre sonra burada vefat etmiştir. Kendi vasiyeti üzerine cenazesi, sevenleri tarafından Amasya'ya getirilerek defnedilmiştir. (Bayram, 2008: 30) Şairin türbesi halen Amasya'dadır ve sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Türkçe ve Farsça olmak üzere iki ayrı divanı bulunan Seyyid Nigârî, şiirlerini hem klasik tarzda aruzla, hem de halk şiiri tarzında heceyle yazmıştır. Şairin aruz vezniyle yazdığı şiirler gazel, kaside, rubai, kıt'a, terakib-i bend, terci-i bend, müstezad, tahmis ve mesnevidir. Ayrıca, manzum-mensur karışık bir mektubu da divanda yer almaktadır.

Biz bu çalışmamızda şairin Türkçe divanının yapısından ve divanda bulunan şiirlerin şekil ve muhteva özelliklerinden bahsedeceğiz.

Seyyid Nigârî'nin şiirleri tematik yönden çok zengindir. Bu şiirlerde dini-tasavvufi unsurlara geniş yer veren şair, yaşadığı çağın ideolojik manzarasını gözler önüne sererek bu konularda fikir beyan eder. Divan edebiyatında daha çok vaiz, zahit, fakih gibi tiplerle temsil edilen bazı din adamlarını eleştirerek onları doğruluğa çağırır. (Bayram, 2008: 75)

Onun şiirlerinde kendinden önce yaşamış âlim, şair ve sufilerle, çağdaşı olan tanınmış şair ve devlet adamları hakkında ilginç bilgilere de rastlanır. Şairin edebi şahsiyeti üzerinde klasik Azerbaycan, Arap, Fars ve Anadolu şairlerinin etkisi

büyüktür. (Bayram, 2008: 84)

Nigârî'nin şiirlerinin esas konusu ilahi aşktır. Şaire göre kâinatta her şeyin sebebi olan aşk, sonu görünmeyen bir fezadır ve şair asla aşktan vazgeçmek istemez. Çünkü âşıklık onun alın yazısıdır. (Bayram, 2008: 58)

Seyyid Nigârî, kendinden önceki şairlerin klasik şiir geleneğini devam ettirmekle yetinmemiş, divan tertip sisteminde ve özellikle klasik şiirin geleneksel nazım şekillerinde bazı yenilikler ortaya koymuştur. Bu yenilikler aşağıdakilerdir:

Seyyid Nigârî, Türkçe divanını bu zamana kadarki klasik divan tertip geleneğinden farklı bir şekilde düzenlemiştir. Şair, divana sâkiye hitaben yazılmış iki rubai ile başlamış ve bu rubailerden sonra elif kafiyeli gazellere geçmiş ve her harf değişikliğinde bunu sona kadar devam ettirmiş, her harf bitiminde iki rubai sâkînâme yazmıştır. Şair, gazeller bölümü biterken iki değil, üç rubai yazarak kıt'alara geçmiştir. Seyyid Nigârî'den önce de edebiyatımızda gazel aralarında rubai yazan bazı şairler olmuştur.

Bunlardan, Mevlana Celaleddin Rumî, Nabi, (Bilkan,1997: 452) ve Neccarzade Rıza' yı örnek verebiliriz. (Yeniterzi, 1993: 51).

Mevlana'yı çok seven ve onun Divan-ı Kebir'i ile Mesnevi'sini elinden düşürmeyen şair, gazel aralarına rubai yerleştirme yöntemini kullanırken muhtemelen ondan esinlenmiştir. Türk edebiyatında bu yöntemden istifade eden bir başka şair Nabi'dir. Divanındaki gazeller arasına Nigârî'den farklı olarak sadece bir rubai yerleştiren Nabi de bir Mevlana hayranıdır ve muhtemelen o da bu konuda Mevlana'dan etkilenmiştir. İsmi zikrettiğimiz bir başka XVIII. asır divan şairi Nakşibendî tarikatına mensup Neccarzade Şeyh Rıza da divanlarında gazel aralarına birer rubai yerleştirmiştir.

Seyyid Nigârî ise konu ile ilgili isimlerini burada zikir ettiğimiz şairlerden farklı olarak bu işi biraz daha orijinal hale getirerek, diğer şairlerden farklı bir şekilde divanına 2 rubai ile başlamış ve her harfin bitiminde yeniden iki rubai yazmıştır. Seyyid Nigârî bu rubaileri, gazellerin kafiyesine uygun olarak alfabetik bir şekilde yazmaya gayret etmiş, gazeller bölümünün bitiminde ise yine bu şairlerden farklı olarak iki değil üç rubai yazarak kıt'alara geçmiştir.

Seyyid Nigârî'nin gazel aralarında yazdığı bu rubailerin bir diğer özelliği de bu rubailerin hepsinin birer sâkînâme olmasıdır.

Klasik edebiyatımızda sâkînâmelerden bir tür olarak çok istifade edilmiştir. Sâkînâme, Divan Edebiyatında gerçek ve mecazi anlamıyla, içki, içki çeşitleri, içki meclisleri, bu meclislerin araç gereçleriyle sâkîden bahseden eserlere denir. Sâkînâmelerin bir bölümü reel hayatı anlatırken, bir bölümü de tasavvufi karakter taşır. Bunlarda şarap ilahi aşkı, meyhane tekkeyi, sâkî de mürşidi temsil eder.

Seyyid Nigârî'nin tabiriyle dersek sâkînâmelerde adı geçen bu şarap, "bî-leb ve bî-cam içilen bir şaraptır".

Bâde-i mahabbet bir meydır ki degül gülfâm

Bir şürb-i şîrindir kim bî-leb içilür bî-câm

Bu türün kaynağı Arap edebiyatındaki “hamriyye” adlı şiirler olsa da tasavvufi anlamıyla yazılan sâkînâmelerin ilk müellifinin Nizamî Gencevî olduğu bilinmektedir. (İsen-Macit, vd., 2002: 256)

Edebiyatımızda ilk defa Nizamî Gencevî'nin Hamsesindeki “Leyli vü Mecnun” ve “İskendernâme” mesnevilerinde ikişer beyitlerle yazılan sâkînâmelerle karşılaşmaktayız. Nizamî Gencevî'nin, Hamse'sinde yer alan Leyli vü Mecnun ve İskendernâme mesnevilerinde başlıklar, sâkînâme türünde “gel ey sâkî” “sâkî mey sun” şeklinde sâkîye hitap eden ikili dizelerle yazılmıştır. (Araslı, 2004: 244). Bu sâkînâmelerde, şair yüce Yaradan'a hitap ederek muradına ermek için yalvarır:

Saki, harda kaldın? Men meyperestem!

Doldur piyaleni, onsuz da mestem!

O gözyaşı kimi saf olan şerab

Aşık mezhebinde sayılır sevab! (Gencevî, Leyli ve Mecnun, 43)

Veya

Aç dehgan küpünü, sen ey saki, dur,

Bademe şekerden şirin mey doldur.

Verme o meyden ki din etmiş haram,

Bir mey ver ki, ondan din olsun tamam (Gencevî, İskendernâme, 49)

Nizamî'den sonra da Türk edebiyatında sâkînâme yazan şairler olmuştur. Bunlardan en önemlileri Mevlana Celaleddin Rumi, Ali Şir Nevayi, Fuzuli, Atayi, Riyazî vb.dir. (İsen-Macit vd., 2002: 257)

Seyyid Nigârî, divanında rubai dışında diğer nazım şekilleriyle de sâkînâme yazmıştır. Şairin divanındaki ilk rubai nazım şekliyle yazılmış sâkînâme aşağıda verilmiştir:

İçelim bâdeyi bâ-nâm-ı Hudâ ey sâkî

İdelim mest be-ân nâm nidâ ey sâkî

Allah Allah diyelim mest be-âvâz-ı bülend

İdelim rûhı be-ân nâm feda ey sâkî (Divan, 2003: 5)

Divanındaki aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde alfabetik sıraya dikkat eden şair, hece vezinli şiirlerini de iki şekilde tasnif etmiştir. Bunlardan birincisi “el-Mukaffâtü Türkiyye ma'a tertîb-i hurûf-ı hecâ” başlığı altında rediflerini alfabetik

sırayla yazdığı şiirleri, ikincisi ise her hangi bir alfabetik sisteme tabi tutulmadan "el-Mukaffâtü bi-gayrı tertîb" başlığıyla yazılan hece ölçüsündeki şiirleridir. Şairin hece ölçüsündeki şiirleri de divanında alfabetik sırayla vermesi halk şiiri tarzında önemli yeniliklerdendir.

Şair, "el-Mukaffâtü Türkiyye ma'a tertîb-i hurûf-ı hecâ" başlığı altında hece ölçüsüyle tertip ettiği şiirlerinin her birini, aynen klasik şiirde olduğu gibi alfabetik sistemle yazmıştır. Buradaki şiirlerin sayısının 28 olmasının sebebi de budur.

Hece vezniyle yazılan şiirlerde bu tarz bir yenilik yapmak, orijinal olmakla beraber hem de zor bir iştir. Buradaki şiirler halk şiiri tarzında yazılsalar da konuları tamamen tasavvufidir. Bu şiirlerde cezbe, cünun, salik, mürşit, mürit, Anka, Kaf, Kaf-ı beka, terk, terk-i vuslat, deşt-i tevella, derya-yı esrar vb. mazmunlardan istifade olunmuştur. Bu şiirlerde salikin insan-ı kâmile ulaşabilmesi için ne yapması ve hangi mertebeleri kat etmesi gerektiği anlatılır. Şair, bu şiirlerde kendi sülukundan da bahsederek "Mevlaya kavuşmak için kârı, kirdârı, var u devleti, her şeyi terk etmek gerek"tiğini vurgular.

Hece ölçüsüyle alfabetik olarak yazılan bu şiirlerden bir kaçının ilk bendini sırasıyla aşağıda veriyoruz:

I

Râh-nümâ gerek kûy-ı Leylâya

Ey tâlib-i sevdâ ey dil-i şeydâ

Tarîk-i hakîkat var Selmâya

Sâlik olan 'aşka eyler iktidâ

II

Nefy ider agyânı sînede bârı

İsbât eyler her dem erbâbü'l-kulûb

Esrâr-ı vahdetden urmaz bir nefes

Hücûm-ı ülfetle olmasa mağlûb

III

Ey 'âşık-ı Selmâ cünûn-ı Leylâ

Gerekdir sâlike pîr-i tarîkat

Tasdîk it kim hâsıl olmaz bu sevdâ

Bî-reh-nümâ ele gelmez hakîkat

IV

Şâm u seher gerek şevk ile sâlik
 Söyleye ey pîr-i medâr el-giyâs
 Şeş-der hayretde dâr-ı vahdetde
 Bir kez degül diye sad-bâr el-giyâs

V

Ey cünûn-ı Leylâ 'âşık-ı şeydâ
 Mahabbetdir ancak sırât-ı minhâc
 Ey tâlib-i Mevlâ ey ehl-i sevdâ
 Oldur tarîkat sâhib-i mi'râc (Divan, 2003: 289)

Seyyid Nigârî'nin hece ölçüsüyle "el-Mukaffâtü bi-gayrı tertîb" başlığı altında yazdığı ikinci gruptaki şiirlerinde ise kafiye yönüyle herhangi bir tertip yoktur. Burada toplam 19 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde daha çok beşeri aşktan bahsedilir. Koşma türüyle yazılan bu şiirlerin çoğunda şair ana vatanı Karabağ'ı, onun tasvire sığmaz güzelliklerini anlatarak ayrılıktan, vatan ve yar hasretinden şikâyet eder. Bu şiirlerde bir zamanlar şair için, şimdi ise bizler için ulaşılmaz olan Karabağ ve onun eşsiz güzellikleri tasvir edilir.

'Aşkın kânı Karabağdır mekânım
 Bülbül-i şeydâyam cennet yerimdir
 Evvel başdan kara kaşlı bûstânım
 İmdi gülistânım Karapirim'dir
 Sîneme çekilen kara dâğımdır
 Yandıran 'âlemi gör ne çağımdır
 Kara bağrım kanlu kara bâğımdır
 Gözlerinden akan yaş Terter'imdir
 Yâdigârım olsun ehl-i sevdâyâ
 Güftâr-ı derdimi eylesün mâye
 Şâm u seher âhım ünim bî-gâye
 Dergeh-i dildâra berg ü berimdir

Luft-ı İlâhînin nazargâhıyam
 Erbâb-ı sevdânın kiblegâhıyam
 Mülk-i melâmetin pâdişâhıyam
 Hâk-i pey-i dilber tâc-ı serimdir
 Dükenmez mi derdin yok mu bir çâre
 Yakılırsın şâm u seher odlara
 Sabr eyle bî-çâre ey günü kara

Ey Seyyid Nigârî Mevlâ kerimdir (Divan, 2003: 298)

Nigârî'nin terci-i bentlerinde de nazım şekilleri ile ilgili önemli yenilikler mevcuttur. Divanda terci-i bent başlığı altında 14 adet şiir vardır. Daha çok tasavvufi içerikli bu terci-i bentlerde, şair bir dizi yenilik getirmekle birlikte, ahlaki-manevî meselelere de temas etmiştir. Seyyid Nigârî'nin bu şiirlerinde insanın insan-ı kâmil olma yolunda kendi manevi dünyasına yaptığı seyr ü sülukun belli bir sırayla anlatımı ve şairin mensubu olduğu tarikat ve tarikat silsilesi hakkında önemli bilgiler yer alır.

Seyyid Nigârî, bu tercilerde bir şairden çok bir şeyh kimliğiyle dervişlere ve müritlerine nasihatte bulunur, onları dış dünyaya ibret nazarıyla bakmaya, âşıklara, güle, goncaya, çiçeğe, dönen feleğe, yani kâinatta ne varsa her şeye basiret gözüyle bakmaya çağırır. Şair bu öğütlerini kuru ve sıkıcı, didaktik bir ifade içinde değil, etkili bir üslup ve ifade zenginliği ile okuyucularına sunar. (Bayram, 2008: 121)

Terci-i bentler de terki-i bentler gibi aynı vezinde yazılmış 8–20 mısralık 5–7 bentten oluşan şiirlerdir. (İpekten, 1997: 118). Son asırlarda yazılan terci-i bentlerde bent sayısının artarak 19–20 bende kadar ulaştığı görülmektedir. Seyyid Nigârî'nin terci-i bentlerini buna örnek göstermek mümkündür. Terci-i bentlerde vasıta beyti her bendin sonunda tekrarlanır. Seyyid Nigârî, divanında yer alan üç terci-i bentte terci-i bentlerinin ilk bendindeki mısraları sırasıyla diğer bentlerin vasıta beyti yapmıştır. Şair, vasıta beyitlerinin mısralarına bu mısralarla aynı mazmun, ahenk ve redifte bir mısra daha ilave etmiştir. İlave edilen bu mısraları ayrıca bir araya getirdiğimizde bir ta'şir- onlama ile karşılaşmaktayız.

Divanda bulunan 11 bentli, 10 mısralı 828 numaralı terci-i bendin birinci bendinin ilk mısraı, ikinci bendin son beytinin ikinci mısrasında tekrarlanmıştır. İlk mısra yerine, ikinci mısra ile aynı mazmun, ahenk ve redifte yeni mısra yazılmıştır. Yani her bent sonundaki vasıta beytinin bir mısraı, sırasına göre birinci bendin mısralarıdır. Şair, bu mısralara bir mısra daha ilave ederek ta'şir-onlama yazmış, son bentte de "Âyâ bu ne terci, bu ne ta'şir, bu ne güftar" diyerek ta'şir yazdığını kendisi bizzat ifade etmiştir. Bu, divan şiirinde alışlagelmiş bir durum değildir. Terci-i bendin içinde ta'şir yazmak gibi ilginç bir yenilikle ilk defa Nigârî divanında

karşılaşıyoruz.

Aslında şiir, vasıta beyitlerindeki farklılık sebebiyle terci-i bent kurallarına da tam uymamaktadır. Şair, her ne kadar bu şekilde yazdığı üç şiiri terci-i bentler başlığı altında değerlendirmiş ve şiirin son bendinde “Âyâ bu ne terci, bu ne ta’sîr, bu ne güftâr” diyerek şiirinin bir terci-i bent olduğunu ifade etmişse de bu şiir, daha çok farklı bir teknikle yazılmış bir muaşşer görünümündedir.

Örnek olması açısından bu terci-i bentlerden biri aşağıda verilmiştir:

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün

1. Âyâ bu ne sûret bu ne şekl ü ne şemâil

Âyâ bu ne dîde bu ne âfet bu ne mâil

2. Âyâ bu ne gerden bu ne bâlâ ne hamâil

Âyâ bu ne kâmet ne kıyâmet ne temâil

3. Âyâ bu ne kâkül bu ne kayd ü ne selâsil

Âyâ bu ne ‘âşık bu ne ma’sûk bu ne hâil

4. Âyâ bu ne ‘aşk u bu ne rehber ne delâil

Âyâ bu ne sûziş bu ne nâliş ne vesâil

5. Âyâ bu ne şi’r ü bu ne şekker ne mahâil

Âyâ bu ne cünbüş bu ne cûşiş ne celâcil

II

1. ‘Ârız mı veyâ şems mi yâ başka ‘alâmet

Mehtâb mı yâ cübbe mi yâ nûr-ı melâhat

2. Ebrû mı veyâ yay mı veyâ seyf-i siyâset

‘Ayyâr mı yâ ‘ayn mı yâ özge bir âfet

3. Şehd-âb mı yâ la’l mi yâ ‘ayn-ı halâvet

Güftâr mı yâ dür mi veyâ bahr-i belâgat

4. Hayret-zedeyem vasfda âyâ bu ne âyet

Yok hâsılı büt-hâne-i ‘âlemde bu zînet

5. Âyâ bu ne zînet bu ne hey’et ne kıyâfet

Âyâ bu ne sûret bu ne şekl ü ne şemâil

III

1. Girdim yine âteşlere düşdüm yine kâle
Aldım ele peymâne vü daldım mey-i âle
2. İmdi beni salmış bu heves özge hayâle
Başımda hevâ dilde nevâ sînedede nâle
3. Peymâne-i ser-şârdan irdim bu kemâle
Seyr eyledim esbâb-ı makâmât-ı cemâle
4. Ol çeşm-i belâ kıldı beni derde havâle
Ol nergisi gördüm yine geldim bu makâle
5. Âyâ bu ne bâde bu ne sâde ne piyâle
Âyâ bu ne dîde bu ne âfet bu ne mâil

IV

1. Bir vakt-i seher söyledi sûzân ile bülbül
Tâb itmedi bu âteşe dil eyledi gulgul
2. Öpdüm der-i mey-hâneyi çekdim bir ayağ mül
Nutkum açılıp söyledim âteş-zede gülgül
3. Seyr eyler iken bahçe-i ruhsâreyi ey dil
Degdi gözime bir büt-i zîbâ tel-i sünbül
4. Hayrânlığa eyvâh ki düşdüm bu da müşkil
Âyâ ne diyem âh surâhî didi kulkul
5. Âyâ bu ne mînâ bu ne bâlâ bu ne kâkül
Âyâ bu ne gerden bu ne bâlâ ne hamâyil

V

1. Peymâne-i gülgûn ile kıldım yine cevlân
Merdân ile at oynadup aldım ele peykân
2. Safder midi cevlânımı kim safha-i meydân
Şâhen-şeh-i 'uşşâkdan irdi bana fermân

3. Kün 'âlemi hüsnî didi, seyr eyledim ol ân
Gördüm nice bin cilve-i pür-fitne-i devrân
4. Ol dem ki anun şîve-i reftârına hayrân
Hayret-zede ol serv-i revâna didim ey cân
5. Âyâ bu ne nâzîş bu ne gerdiş ne hırâmân
Âyâ bu ne kâmet ne kıyâmet ne temâil

VI

1. Evrâm-ı ciger-gâhıma tâ eyleye merhem
Peymâne-i ser-şâr-ıla cânım idi hem-dem
2. Müstağrak idim bahr-ı safâ içre dem-â-dem
Zevk eyler idim gülşen-i mey-hânedede bî-gam
3. Fikr eyler idim zînet-i ruhsâre-i ebsem
Almış beni ol vakt ki bir gaybet-i a'zam
4. Gördüm bir 'aceb nergis-i ter sünbül-i der-hem
'Aklım dolaşup döyükdüm ey merkez-i 'âlem
5. Âyâ bu ne mâil bu ne bâde-i cünûn hem
Âyâ bu ne kâkül bu ne kayd u ne selâsil

VII

1. Yandı cigerim âh kim 'aşk âteşi tuğyân
Kâr eyledi bu cânıma ol âteş-i sûzân
2. Yok mı 'acabâ 'âşık-ı firkat-keşe dermân
Tedbîrine ey pîr-i mugânım ne'di fermân
3. Ger var ise kıl çâreyi cânım sana kurbân
Âyâ ne'di bâ'is buna kim ol gül-i handân
4. Ruhsârına çekmiş nice bin perde-i hırmân
Âteşlere yandık bize ol bakmadı bir ân

5. Âyâ bu ne yanış bu ne nâzış bu ne hicrân

Âyâ bu ne 'âşık bu ne ma'şûk bu ne hâil

VIII

1. Reftârî şîrîn mutrib [ü] güftârî şîrîn-ter

Bî-nây döner şevk-ıla âhengîz oynar

2. Aldı ele peymâneyi kim ol perî-peyker

Bahş eyledi şebbâz-ı dile kuvvet-i şeh-per

3. Peymâne-i şeb câm-ı seher kâse-i ser-şar

Hem cûşîş-i mey cünbiş-i mug gerdiş-i sâgar

4. Kılmış dil-i peymâne-keşi vâsıl-ı dilber

Hey hey didim ey merkez-i dâire-i ekber

5. Âyâ bu ne şevk u bu ne zevk [u] bu ne yâver

Âyâ bu ne 'aşk u bu ne rehber ne delâil

IX.

1. Cân yandı ki eyvâh ki bir olmadı seyrân

Dögdüm der-i mey-hâneyi fevh eyledi bevâb

2. Kanı didim ol nâm-nikû ya'nî ki hoş-âb

Tâ eyleye gülzâr-ı dil-i 'âşıkî şâd-âb

3. Bahş eyledi bir câm kim ol kâkül-i pür-tâb

Yandı cigerim âh gönül eyledi bî-tâb

4. Yandurdu nikâb-ı ruhı sûz-ı dil-i pür-tâb

Âh eyledi berbâd göründi ruh-ı meh-tâb

5. Âyâ bu ne âteş bu ne sayha bu ne esbâb

Âyâ bu ne sûziş bu ne nâliş ne vesâil

X

1. Açılmadı mı gülşen-i mey-hânedede bâzâr

Yohdur mı 'aceb revnak-ı bâzâr-ı kadeh-hâr

2. Ey mutrib-i hoş-gû kanı peymâne-i serşâr

İfrât eylemiş nâle-i dil âh-ı şerer-bâr

3. Lutf eyle seher şâm kadeh sâgar[ı] tekrâr
Tâ kim ola dil 'âşık-ı sermest ü fedâkâr
4. Cânım ola teslîm ü sürûr eyleye dildâr
Ger sen de fedâkârsın ey tab'-ı güher-bâr
5. Âyâ bu ne tercî' bu ne taş'îr bu ne güftâr
Âyâ bu ne şî'r ü bu ne şekker ne mahâil

XI

1. Mey-hâne-i mu'tâdeki ol cür'a-i cârî
Ya'nî ki o bî-câm içilen bâde-i sârî
2. Kılmış kadeh-endâzları 'ârdan 'ârî
Urmış per-i pervânelere sûziş-i nârî
3. Salmış dil-i bülbüllere feryâd-ı hezârî
Ve'l-hâsılı şûriş-i lebak ile san'at u kârî
4. Bir söylegil Allâhı seversen seni Tanrı
Ger çekmedin ol bâdeni ey Mîr Nigârî
5. Âyâ bu ne kû kû bu ne hû hû bu ne zârî
Âyâ bu ne cünbüş bu ne cûşiş ne celâcil (Divan, 2003, 270)

Aşağıdaki şiirin her mısraı yukarıda verilen bu terci-i bendin ikinci bentten itibaren her bendinin son mısraının önüne gelerek onun vasıta beytini teşkil etmektedir. Bu mısraları ayrıca alt alta getirdiğimizde bir ta'sîr ortaya çıkar.

- II. bentte: Âyâ bu ne zînet bu ne hey'et ne kıyâfet
- III. bentte: Âyâ bu ne bâde bu ne sâde ne piyâle
- IV. bentte: Âyâ bu ne mînâ bu ne bâlâ bu ne kâkûl
- V. bentte: Âyâ bu ne nâzîş bu ne gerdîş ne hırâmân
- VI. bentte: Âyâ bu ne mâil bu ne bâde-i cünûn hem
- VII. bentte: Âyâ bu ne yanîş bu ne nâzîş bu ne hicrân
- VIII. bentte: Âyâ bu ne şevk u bu ne zevk [u] bu ne yâver
- IX. bentte: Âyâ bu ne âteş bu ne sayha bu ne esbâb
- X. bentte: Âyâ bu ne tercî bu ne ta'sîr bu ne güftâr

XI. bentte: Âyâ bu ne kû kû bu ne hû hû bu ne zârî

Türkçe divanında birçok sıra dışı yenilikler yapan Seyyid Nigârî, rubailerini de alışlagelmiş özel rubai kalıpları ile değil daha çok gazellerde kullanılan kalıplarla yazmıştır. Divanda, gazel aralarındaki yazdığı 59 tane rubai dışında ayrıca Rubâiyyât başlığı altında 60 tane rubai daha vardır.

Toplam 119 rubaiden 112 tanesi Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilün kalıbıyla, iki tanesi ise Mef'ûlü, Mefâ'ilü, Mefâ'ilün, Fâ' kalıbıyla yazılmıştır. Bunlar divandaki 130 ve 629 numaralı rubailerdir. Divandaki 702, 703, 706, 772 ve 800 numaralı rubailer ise hem Mef'ûlü, Mefâ'ilü, Mefâ'ilün, Fâ', hem de Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Seyyid Nigârî, burada da geleneğin dışına çıkarak rubailerini sadece özel rubai kalıplarıyla değil, sıradan aruz kalıplarıyla yazmıştır.

Divanda gazel aralarına ikişer tane yerleştirilen rubailerin hepsi sâkînâme özelliği taşır. Kıt'alardan sonra ayrıca Rubâiyyât başlığı altında yazılan rubailerde ise dini-tasavvufi konularla birlikte daha çok hiciv, bahar ve nevruz konuları işlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada XIX. asır şairi Seyyid Nigârî'nin Türkçe divanının şekil özelliklerinden ve divanda yer alan nazım şekillerindeki orijinalliklerden bahsedilmiştir.

Seyyid Nigari, Türkçe divanında gazel aralarına rubai yerleştirme yöntemini Mevlana ve onu takip eden diğer şairlerden esinlenerek uygulasa da bu işte kendine has yenilik yapmış, gazel aralarına kendinden önceki şairlerde olduğu gibi bir değil iki rubai yerleştirmiş ve bu rubailerin de gazellerle aynı kafiye harfinden olmasına çalışmıştır. Gazellerin bitiminde ise iki değil üç rubai yazarak kıt'alara geçmiştir. Bu rubailerin en önemli özelliği ise birer sâkînâme olmalarıdır.

Şairin divan tertibinde uyguladığı bir başka yenilik de hece vezniyle yazdığı koşmalarını, aynen gazellerde olduğu gibi alfabetik sıraya göre tertip etmesidir.

Seyyid Nigârî'nin nazım şekillerinde uyguladığı en önemli yenilik ise terci-i bentlerde görülmektedir. Kanaatimizce terci-i bent içinde ta'şir yazmak klasik şiirde hiç kullanılmamış ilginç ve başarılı bir yöntemdir.

XIX. asır gibi eski ile yeninin çatıştığı, Doğu ve Batı değerlerinin coğrafyamızda harmanlanmaya başladığı ve edebiyatımızda batıdan gelen yeni nazım şekillerinin de kullanılmaya başladığı bir dönemde, Seyyid Nigârî gibi geleneklere bağlı bir şairin klasik şiire, bu şiirin mazmunlar sistemine, divan tertibine ve nazım şekillerine yenilikçi bir yaklaşımı söz konusudur. Şair, bu yaklaşımıyla artık son demlerini yaşamakta olan divan şiirini bir nebze de olsa canlandırmaya ve yaşatmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- ALGAR, Hamid, (1991), "Bahaeddin Nakşibend" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ARASLI, Nüşabe (2004) *Nizaminin Poetikası*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Edebiyyat İnstitutu, Bakı: Elm Neşriyyatı.
- BAYRAM, Pervane, (2008), *Qarabağlı Seyid Mir Hemze Nigârînin Heyatı, Yaradıcılığı ve Türkçe Divanının Poetik Strukturu*. Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Nizami adına Edebiyyat İnstitutu. (Yayınlanmamış doktora tezi)
- CENGİZ, Halil Erdoğan, (1986), "Divan Şiirinde Musammatlar", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, s. 291-428, Ankara: TDK
- İPEKTEN, Haluk, (1997), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İSEN, Mustafa, vd., (2002), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Ofset.
- MEHEMMEDCELİL Mehemed, XELİLİ Fariz, (2003), *Mövlana İsmayıl Siraceddin Şirvani*, Bakı: Adiloğlu.
- Mevlânâ Celâlettin Rumî, (1958), *Dîvân-ı Kebîr*, 7 cilt, (hzl: Abdülbaki Gölpınarlı) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâlettin Rumî, (1964), *Rubailer*, (hzl: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul:
- MİR HAMZA, Nigârî, (2003), *Dîvân-ı Seyyid Nigârî*, (hzl: Azmi Bilgin) İstanbul: Kule Yayınları.
- Nâbî, (1997), *Dîvân I-II*, (hzl: Ali Fuat Bilkan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nizami Gencevi, (2004), *İskendername* (çev:) Şerefname-Abdulla Şaiq, İqbalname Mikayıl Rzaquluzade, Bakı: Çarşıoğlu Yayınları.
- Nizami Gencevi, (2004), *Leyli ve Mecnun*, (çev:) Semed Vurğun, Bakı: Çarşıoğlu Yayınları.
- YENİTERZİ, Emine, (1993), *Divan Şiirinde Na't*, 2 cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.